

Литвиненко Т.Є.,
к.е.н., доцент Київського національного торговельно-економічного університету

Первалова О.М.,
аспірант, старший викладач кафедри банківської та страхової справи ІМЕФ

Лиценко А.В.,
співшукач, викладач кафедри банківської та страхової справи ІМЕФ

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

У статті розглядаються питання особливостей та сучасного стану податкової системи України, визначено вплив податків на діяльність суб'єктів господарювання. Досліджено основні напрямки реформування податкової системи України.

The questions of features and modern state of the tax system of Ukraine are examined in the article, certainly influence of taxes on activity of subjects of menage. Explored basic directions of reformation of the tax system of Ukraine.

Кожна країна зацікавлена у розвитку соціально – економічної інфраструктури держави, важливих галузей економіки, підтримці виробників. Все це неможливо досягнути без стабільного політичного, економічного стану в країні, врегульованого законодавства, що регламентує господарську діяльність та принципи оподаткування. Податкова система повинна відповідати основним принципам та здійснювати регулювання деяких видів діяльності та галузей, функціонування яких забезпечує надходження коштів у доходну частину бюджету. Тому для подальшого розвитку країни необхідне удосконалення податкової системи згідно з вимогами економічного та політичного стану. Подальше удосконалення податкової системи України полягає у необхідності впровадження механізмів її удосконалення, раціональності для досягнення більшого рівня податкових надходжень за рахунок сплати податків при достатньому рівні платоспроможності підприємств та забезпечення уникнення в

майбутньому несприятливих фінансових умов, які виникли за результатами діяльності податкової системи.

В Україні створено податкову систему, яка за своєю сутністю та структурою подібна до податкових систем розвинутих європейських країн.

На відміну від країн ЄС, податкова система України ще не стала інструментом підвищення конкурентоспроможності держави, не сприяє зростанню економічної активності суб'єктів господарювання. Існуюча система формування державних доходів відображає недосконалість перехідної економіки та має переважно фіскальний характер. Ринкове реформування економіки супроводжувалося неодноразовими спробами удосконалити податкову систему шляхом прийняття окремих законодавчих актів, що були недостатньо адекватними стану економіки, характерними рисами якої є структурні диспропорції, наявність значних обсягів тіньових оборотів, платіжна криза.

Разом з тим Україна підтримує стосунки у сфері оподаткування з іншими державами, які застосовують в усьому світі вимоги, розроблені різними організаціями економічного співробітництва та розвитку, завдяки чому забезпечується поступова адаптація законодавства України у сфері міжнародного оподаткування до законодавства інших країн.

В нашій державі поширюється думка про надмірний податковий тиск і занадто високі ставки податків, які негативно впливають на функціонування підприємництва і є головною перешкодою економічного піднесення країни.

Але, як свідчать проведення дослідження, рівень оподаткування в Україні, в цій сфері та фактичні показники податкового тягаря в середньому близькі до оптимуму.

В Україні поступово за останні десятиріччя зменшені ставки таких основних податків, як на додану вартість (з 28 до 20 відсотків), на прибуток підприємств (з 30 до 25 відсотків), запроваджено пропорційну шкалу оподаткування доходів громадян за ставкою у розмірі 15 відсотків. В Україні достатньо нижчі, в порівнянні з іншими країнами, ставки акцизного збору.

Основним недоліком чинної системи оподаткування можна вважати те, що вона орієнтована на усунення дефіцитності бюджету шляхом вилучення доходів підприємств. Світова практика доводить, що держава має стійку базу розвитку лише в тому разі, якщо вона здійснює податкову політику, яка стимулює розвиток підприємництва, використовуючи закономірність еластичної залежності між рівнем податкових ставок і ростом оподаткованої бази (зростанням виробництва). Але

держава в особі своїх органів створила такі величезні перешкоди, що підприємству виявилось дешевше і простіше працювати за непрозорими схемами. Існує багато прикладів відкриття підприємств на короткий термін для виконання тільки кількох операцій, після завершення яких вони припиняють діяльність.

Значна частина суб'єктів даного сектору економіки не реєструється і не звітує про свою діяльність, ухиляється від сплати податків. Крім незаконної форми ухилення від сплати податків, існує й так звана законна, про яку не слід забувати. Джерела законних форм ухилення приховуються в суперечливості структури сучасного бізнесу, складному чинному законодавстві та самих умовах ринкової економіки. Йдеться про штучне завищення затрат виробництва і прискорення списання основних фондів через амортизацію для приховування реальних прибутків, розміщення коштів у благодійних і трастових фондах, у вільних економічних зонах, в офшорних зонах тощо.

На переконання більшості економістів, „тіньова” діяльність у багатьох випадках є захисною реакцією фірм і підприємств на неможливість працювати в межах офіційної економіки та існуючого законодавчого поля.

За допомогою оптимальної системи оподаткування досягається рівномірний розподіл суспільного багатства і зростає сукупна корисність прибутків підприємств. Проте податки можуть негативно впливати на підприємницьку активність суб'єктів господарювання, а також викривляти ціни товарів, що призводить до нераціонального використання обмежених ресурсів. Застосовуючи податки, держава впливає на економічні процеси: посилюючи податковий тягар в одних випадках і послаблюючи – в інших, вона може досягти змін у бажаному напрямі діяльності підприємств, хоч інколи виявляється несподівані наслідки таких дій. Тому одним із важливих завдань, що постає перед кожним урядом, є оптимізація рівня оподаткування з метою стимулювання підприємництва та забезпечення достатніх надходжень у бюджет.

Податкова політика, яка нині провадиться в Україні, має низку суттєвих недоліків, внаслідок чого вона не стала надійним джерелом підтримки розвитку економічної діяльності підприємств.

Вплив окремих податків на доходи бюджету і діяльність підприємств залежить, насамперед, від бази оподаткування – чим ширша база даного податку, тим більшою може бути сила його впливу.

Зниження ставок податків може супроводжуватися зрос-

танням обсягів виробництва і бази оподаткування, але не гарантує збільшення загальної суми платежів підприємств державі в короткостроковій перспективі. Якщо зниження податків не забезпечує зростання прибутків бюджету, починає діяти механізм зворотного зв'язку (зменшення ставок податків – скорочення доходів бюджету – зростання рівня інфляції – погіршення умов діяльності підприємств).

Складність функціонування податкової системи реально виявляється при аналізі окремих податків, що справляють найбільший вплив на діяльність підприємств, зокрема податку на прибуток підприємств, ПДВ, відрахувань на соціальні заходи тощо.

Впливаючи на економічну ефективність виробництва, податки тим самим призводять до зміни його обсягів (збільшення або скорочення). Існуючи для отримання прибутків, виробництво дуже чутливо реагує на його скорочення, особливо через оподаткування. Така залежність між економічною ефективністю підприємств, обсягами виробництва й рівнем оподаткування дає змогу державі регулювати виробництво через систему оподаткування. Цей фактор також означає, що при побудові податкової системи слід звертати увагу на те, в якому співвідношенні вона знаходиться з виробництвом.

З огляду на вищевикладене, необхідно розглянути альтернативні системи оподаткування як один із методів законного шляху зниження податкового навантаження на підприємства. На нашу думку, спрощені системи оподаткування – єдиний податок із суб'єктів малого підприємництва, фіксований податок для фізичних осіб, оподаткування доходів від підприємницької діяльності шляхом придбання спеціального торгового патенту, фіксований сільськогосподарський податок – насправді надають пріоритет розвитку дрібних торговельних підприємств. Слід зазначити, що перехід на спрощену систему оподаткування відповідно до чинного законодавства України досить обмежений, тому постає запитання: чи оподаткування за спеціальною пільговою системою реально знижує податкове навантаження на підприємства.

Незважаючи на те, що дана спрощена система оподаткування визначила свою ефективність щодо звичайної системи оподаткування, сприяла розвитку та розширенню малого підприємництва на Україні, вона одночасно висвітлила і багато проблем, які потребують швидкого вирішення. До них можливо віднести такі.

Згідно з чинним законодавством критерієм віднесення підприємств до суб'єктів малого бізнесу є чисельність працюю-

чих на підприємстві (не більше як 50 осіб), та обсяги річного валового доходу (не більше 500 тис. ЄВРО). При переході на спрощену систему оподаткування такі критерії існують і для фізичних осіб без створення юридичної особи – чисельність працюючих, в тому числі членів сімей, протягом року не більше 10 осіб, а обсяг виручки від реалізації продукції за рік не більше 500 тис. грн.; для юридичних осіб чисельність працюючих за рік не повинна перевищувати 50 осіб, а обсяги виручки від реалізації продукції не більше 1 млн. грн.

Ці наявні зараз критерії потребують деякого корегування. На наш погляд, потребує збільшення критерій обсягів діяльності, тому що визначена сума в більшості випадків стримує розвиток малого підприємництва, особливо в тих галузях, в яких знов утворена вартість складає невелику суму (наприклад, торгівля, в якій безпосередньо торговельна надбавка складає всього 10 – 15%). Тому замість критерію обсягу реалізації продукції більш доцільно було б прийняти такий показник, як обсяг доданої вартості підприємства (за принципом визначення її для розрахунку податку на додану вартість), або чиста продукція та інше.

Можливо також взагалі змінити чинний критерій віднесення підприємств до малого підприємництва. Наприклад, в Об'єднаному Королівстві Великобританії для таких суб'єктів існує інший показник – отриманий за рік прибуток, як кінцевий результат фінансової діяльності підприємства.

Існують обмеження, згідно з чинним законодавством, і за видами діяльності, при зарахуванні їх до підприємств малого бізнесу. До них не можуть належати довірчі товариства, страхові компанії, банки, ломбарди, інші фінансово-кредитні та небанківські фінансові установи, діяльність у сфері грального бізнесу, здійснення обміну іноземної валюти, виробництво та імпорт підакцизних товарів та інше. Це також зменшує коло підприємств, які можуть бути віднесені до підприємств малого підприємництва.

Податкова система України характеризується низкою особливостей, пов'язаних як з об'єктивними обставинами, що виникли з трансформацією економічної системи і становленням державності, так і з суб'єктивними чинниками – нерозвиненістю законодавчо-нормативної бази, низькою якістю прийняття управлінських рішень тощо.

По-перше, в українській податковій політиці відсутня цілеспрямованість. До податкової системи ставляться різноманітні, часом суперечливі (несумісні) вимоги: забезпечення фінансової стабілізації, стимулювання розвитку виробництва, вирівню-

вання умов господарювання різних господарюючих суб'єктів, подолання інфляції, активізація інноваційно–інвестиційної діяльності, скорочення податкового тягаря тощо, що робить її нелогічною, створює труднощі в управлінні фінансами. Багато з цих питань раніше вирішувались різними фінансовими і не фінансовими інструментами державного впливу.

Причиною відсутності цілеспрямованості податкової політики є нечіткість економічної доктрини країни, яка повинна лежати в основі розробки податкової політики, неузгодженість окремих елементів економічної політики (структурної, інноваційної, інвестиційної, бюджетної тощо).

У відлагодженій податковій системі реалізуються всі функції податків, однак у кожний визначений момент відповідно із завданнями, що стоять перед країною, пріоритет віддається фіскальній або стимулюючій (регулюючій) функціям. Нинішній податковій системі України притаманний в основному фіскальний характер, що утруднює реалізацію закладених в податку стимулюючої та регулюючої засад. Відсутня диференціація ставок податків (особливо на прибуток підприємств). Однакові податкові ставки встановлені для тих, хто створює додану вартість, і тих, хто її перерозподіляє. Податкова система виступає як саморушійна сила, не забезпечуючи реалізацію економічної політики держави.

По-друге, структура податкової системи неадекватна ринковій економіці. Переважна частина податків сплачується юридичними особами, на відміну від країн із ринковою економікою, де основними платниками податків виступають фізичні особи. Це пов'язано з тим, що принципова модель податкової системи України формувалась на базі структури доходів господарюючих суб'єктів, що склалися в рамках економіки командно–адміністративного типу. Ця модель передбачала, що 1) основна маса оподаткованого доходу формується в державному секторі економіки; 2) основними платниками податків виступають юридичні особи; 3) основним джерелом податкових надходжень є промисловість (сільське виробництво має податкові пільги, сектор послуг незначний, роль будівництва та інших сфер матеріального виробництва невелика); 4) основними податками є непрямі податки, а прямі податки мають допоміжний характер. Перехід до економіки ринкового типу спричиняє суттєві зміни в структурі ВВП, які повинні відобразитися на структурі податкових надходжень в бюджет.

По – третє, податкова система характеризується нестабільністю, що пов'язано не стільки з особливостями перехідної

економіки, для якої характерна гнучкість податкових законів, пристосування до об'єктивних змін у продуктивних силах і виробничих відносинах, зовнішньоекономічних відносинах, ситуації на товарних і фондових ринках тощо, а з не відпрацьованістю податкових законів, поспішністю з їх прийняттям. Це вносить хаос у роботу суб'єктів підприємницької діяльності.

Аналіз нині чинної в Україні податкової системи свідчить про те, що вона поки що не адекватна ринковим умовам господарювання. Для того щоб визначити напрями її реформування, необхідно оцінити рівень податкового навантаження (тягаря), ступінь рівномірності його розподілу між окремими суб'єктами господарювання, а також проаналізувати вплив податкового механізму на вирішення структурних проблем.

В умовах трансформації податкової системи України податок на прибуток підприємств є одним із центральних податків, якому приділяється максимальна увага. Враховуючи низку законопроектів, які визначатимуть в недалекому майбутньому принципи й умови оподаткування прибутку підприємств в Україні, слід запозичити досвід корпоративного оподаткування у зарубіжних країнах.

У кінцевому підсумку в країнах із ринковою економікою проводиться політика уряду для стимулювання підприємництва, а забезпечені законодавчою силою конкретні підходи до стягнення податку з прибутку акціонерних товариств мають виключно цільове призначення і зводяться до:

- розширення фінансово-виробничої діяльності всіх організаційно-правових форм ведення бізнесу;
- стимулювання розвитку підприємницької діяльності господарських утворень малого і середнього класу;
- активізації інвестиційного процесу, включаючи заохочувальні заходи для приватних власників капіталу;
- забезпечення умов суб'єктам підприємницької діяльності щодо одержання достатньої величини прибутку й стимулювання за допомогою податків і податкових пільг його раціонального виконання тощо.

В інтересах держави враховувати фінансові потреби суб'єктів господарювання, тому що доходи підприємств є її основою. Звідси впливає важливість максимізації прибутку підприємств шляхом оптимізації оподаткування. У кінцевому підсумку це дозволить ефективно використовувати функції прибутку.

Висновок. Умови поступового розвитку державного устрою передбачають кардинальні зміни в діяльності податкової системи. Вимоги часу потребують зменшення податкового наван-

таження на платників для створення більш сприятливих умов розширення виробництва в країні, надання переваги у конкурентній боротьбі з імпортними товарами, впровадження економічно вигідних виробничих процесів. Досягнення цієї мети можливо за рахунок скорочення кількості податків, вдосконалення податкового законодавства, спрощення порядку ведення податкової звітності.

Компенсацію зниження податкових надходжень внаслідок скорочення кількості податків можливо перекрити збільшенням кола платників за умови виводу капіталу, господарської діяльності, що знаходились у "тіньовій економіці", і перехід їх на легальне функціонування. На відповідному етапі варто було б використати амністію щодо виведення капіталу з "тіньової економіки" на визначених умовах подальшого безумовного виконання вимог податкового законодавства.

Забезпечення розвитку податкової системи можна досягти за рахунок постійного реагування, впровадження змін, перетворень, які виникають відповідно до вимог і умов сьогодення. На перспективу необхідно передбачати актуальність, вивчати, планувати заходи, спрямовані на стимулювання економічно важливих напрямків розвитку держави та впроваджувати необхідні зміни податкової системи з врахування потреб майбутнього.

Література

1. Єфименко Т.І. Основні напрямки трансформації податкової системи в Україні/ *Фінанси України* № 9/ 2007 р. – С. 9 -13.
2. Ревун В.І. Про реформування й модернізацію податкової системи/ *Фінанси України* № 6/2006 р. – С. 27-35.
3. Соколовська А.М. Податкова політика в Україні у контексті її впливу на розвиток економіки/ *Фінанси України* №9/2006 р. – С. 65-81.